

ribât gibi birçok eser yaptırmıştır. Hanımı Zeytûn Hatun, Berdesir'de bir medrese (Medrese-i Derb-i Mâhân) ve ribât (Ribât-ı Yezdiyân) inşa ettirmiş, bunlara vakıflar ayırmıştır. I. Muhammed Şah Berdesir, Bem ve Cîruft'ta medrese, bîmâristan ve mescidler yaptırmıştır. Tuğrul Şah başta Belucistan olmak üzere birçok yerde hayır eserleri kurmuştur. Ayrıca Atabeg Bozkuş ile Müeyyedüddin Reyhân'ın da han-kah, ribât, minare, saray, bîmâristan ve medreseler yaptırdığı ve bunlar için vakıflar tahsis ettiği bilinmektedir. Kirman'da minare tarzında bir ekol oluştuğu, tuğla ve çini işçiliğinin üstün kalitesiyle dikkat çektiği belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Maqâle* (nşr. Muhammed Muñn), Tahran 1333 hş., s. 32-33, 66, 76-77, 127-128, 198, 217; Ebû Hâmid Efdalüddin Ahmed el-Kirmânî, *İkdu'l-ula li-mevkıfî'l-a'lâ* (nşr. Ali Muhammed Nâînî), Tahran 1311 hş., s. 8-9, 14, 27, 52, 69-75, 77, 88, 94; a.m.f., *Târîh-i Efdâl yâ Bedâ'î'u'l-izmân fi vekâyî'i Kirmân* (nşr. Mehdi Beyânî), Tahran 1326 hş., s. 4-5, 10-11, 14-18, 22, 27-29, 41, 44, 51-52, 61, 69, 71, 74, 86, 95, 102; Nâsürüddin Münşi-i Kirmânî, *Simtu'l-ula li'l-hazreti'l-ulyâ* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1328, s. 18; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 472; Muhammed b. İbrâhîm, *Târîh-i Kirmân, Selcûkiyân ve Guz der Kirmân* (nşr. Bâstânî-yi Pârtîzî), Tahran 1343 hş., s. 4, 11, 13, 17-21, 24-25, 27, 34, 38-39, 42, 52, 62, 66, 77-78, 89, 100, 103, 108, 113-114, 118, 124, 131, 146-147; G. le Strange, *The Lands of Eastern Caliphate*, Cambridge 1930, s. 313-316; Abbas İkbâl, *Ve-zâret der 'Ahd-i Selâtin-i Büzürg-i Selcûki* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1338 hş., s. 76-77, 87-91, 200; M. İbrâhîm Bâstânî-yi Pârtîzî, *Vâdi-yi Heftvâd: Bahşî der Târîh-i İctimâ'î ve Âşâr-ı Târîhî-yi Kirmân*, Tahran 2535 şş., I, 44, 217-218, 221, 228, 305-306, 313; Erdoğan Merçil, *Kirmân Selçukluları*, Ankara 1989, s. 145-147, 184-185, 192-200, 210-218; J. Aubin, "La ruine de Sirâf et les routes du golfe persique aux XIe et XIIe siècles", *Cahiers de civilisation médiévale*, II/3, Poitiers 1959, s. 300-301; J. H. Kramers, "Kirman", *IA*, VI, 817-818; C. E. Bosworth, "Saldjûkîds", *IE²* (İng.), VIII, 945-946, 956-957.

ERDOĞAN MERÇİL

III. ANADOLU SELÇUKLULARI (1075-1308)

A) **Tarih.** Kaynaklarda Selâcika-ı Rûm (Selcûkiyân-ı Rûm) adıyla geçen Anadolu Selçukluları için günümüzde Türkiye Selçukluları ifadesi de kullanılmaktadır. Malazgirt zaferinden sonra üç dört yıl içinde Anadolu'nun büyük bir kısmı fethedildi. Bu fetihlerde en önemli rolü Selçuklular'dan Arslan Yabgu'nun torunu Kutalmış'ın oğlu Süleyman Şah oynadı. Süleyman Şah zorlu bir mücadelenin ardından İznik'i başşehir yaparak Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurdu (1075-1080). Süleyman Şah, Bizans'ın

içine düştüğü siyasi buhrandan faydalanarak devletin sınırlarını İstanbul Boğazı'na kadar genişletti. Bizans kaynaklarında Selçuklu hükümdarının Boğaziçi kıyılarında gümrük daireleri kurdurarak gemilerden vergi aldığı bildirilir. 1081 yılında Süleyman Şah ile Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos barış antlaşması imzaladılar. Buna göre iki devlet arasında İzmit-İstanbul arasındaki Drakon çayı sınır kabul edilecekti. Türkmen beylerinden Saltuk Bey Erzurum-Bayburt bölgesi, Mengüçük Gazi Kemah Erzincan yöresi, Dânişmend Gazi Sivas-Tokat-Amasya yöreleri, Kara Tegin Çankırı-Sinop, Çubuk, Harput yöresi, Buldacı Elbistan yöresi, Çavuldur Elbistan-Bayburt, Tanrıbermiş Efes yöresini ele geçirerek Anadolu'nun fethinde önemli rol oynadılar. Anadolu'da başarılı fetih hareketlerinde bulunan ünlü kumandan Artuk Bey, Sultan Melikşah tarafından geri çağırıldı. Malazgirt Savaşı'nın hemen ardından Orta Anadolu'da fetih hareketlerinde bulunan beylerden biri de Tutak'tır.

Malazgirt zaferinden sonra batıda Ege ve Marmara denizlerine kadar giden Türkmen oymakları ilk yıllarda şehirlerin civarında yaşıyordu. Fetih hareketlerinin başlamasıyla birlikte Türkistan ile Anadolu arasında bir göç kanalı kuruldu. Bu göçler bazan çok güçlü geliyor, bazan azalıyor, bazan da kesiliyordu. Anadolu'nun Giresun-Sivas-Maraş ve İskenderun çizgisinin batısındaki büyük kısmında nüfus çok azdı, şehirlerin çoğu kasaba ve köylerden farksızdı. Nüfus azlığı yüzünden devletler tarafından tehcir hareketleri uygulanıyordu. Meselâ Selçuklular, Bizans idaresinde bulunan Batı Anadolu'ya akın yaptıklarında Rum ailelerini Selçuk ülkesine göç ettiriyor, bu ailelere geniş arazilere, çiftçilik araçları veriyor ve beş yıl vergiden muaf tutuyordu. Bazan da Selçuklular'ın din ve milliyet farkı gözetmeden bütün tebaasına eşit muamele ettiğini öğrenen Bizans idaresindeki Rumlar kendiliklerinden göç ederek Selçuklu idaresine giriyordu. Dânişmendiler ile Artuklular savaşırken birbirlerinin topraklarındaki hıristiyanları kendi ülkelerine göç ettirip sahipsiz topraklara yerleştiriyordu. Yerli hıristiyan halk doğu ve güneydoğuda Ermeniler, Orta ve Batı Anadolu'da Rumlar'dan oluşuyordu. Güneydoğu Anadolu'da çok sayıda Süryânî yaşıyordu. Orta Anadolu'nun doğu kesiminde Çukurova'nın kuzeyindeki dağlık bölgelerde Ermeniler vardı. Ermeniler, buralara Doğu Anadolu'daki beyliklerinin varlığına Bizans tarafından son verilmesi üzerine gelmişlerdi.

1082'de sultan unvanını alan I. Süleyman Şah aynı yıl Çukurova'ya bir sefer düzenleyerek Tarsus, Adana, Aynizerbâ, Misis şehir ve kalelerini fethetti (1082-1083). Antakya halkının şehri kendisine teslim edeceği haberi üzerine Ebû'l-Kâsım Bey'i İznik'te vekil bırakıp oğulları Kılıcarslan ve Dâvud ile birlikte Antakya'ya gitti ve şehri kolayca ele geçirdi (477/1084). Musul-Halep Ukayfî Hükümdarı Şerefüddeve Müslim b. Kureyş, Süleyman Şah'tan vergi isteyince aralarında savaş çıktı. Müslim yenildi ve hayatını kaybetti (478/1085). Süleyman Şah, Halep'i kuşattığı sırada Suriye Selçuklu Hükümdarı Tutuş bölgeye intikal etti. İki Selçuklu hükümdarı Halep'e yakın bir yerde Aynüseylem'de karşılaştı. Emir Çubuk'un askerleriyle birlikte Tutuş tarafına geçmesi ve Tutuş'un ordusuna komanda eden Artuk Bey'in ustaca manevraları sonucunda Süleyman Şah'ın ordusu bozguna uğradı (18 Safer 479 / 4 Haziran 1086). Bir rivayete göre muharebe esnasında ölen, diğer bir rivayete göre ise intihar eden Süleyman Şah Halep Mezarlığı'nda defnedildi. Tutuş amcasının oğlunun hanımını, iki oğlunu, vezirini Antakya'ya gönderdi. Bunlar Anadolu'ya dönmedikleri için bir süre sonra bölgeye gelen Sultan Melikşah tarafından İsfahan'a götürüldü. Süleyman Şah, Anadolu fâtih ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu olarak takdire lâyık bir hükümdardır.

Melikşah, 485 (1092) yılında Urfa Valisi Bozan'ı kalabalık bir ordunun başında Anadolu'ya gönderdi. Bozan İznik'i kuşattıysa da alamadı, buna karşılık Bizans'tan dönmekte olan Ebû'l-Kâsım'ı ele geçirip öldürdü. Melikşah'ın aynı yıl ölümü üzerine oğlu Berkıyaruk, Süleyman Şah'ın oğulları Kılıcarslan ve Dâvud'u serbest bıraktı. Kılıcarslan, Yâvegiyye Türkmenleri'nden kalabalık bir topluluğu yanına alarak İznik'e döndü ve 485 yılı sonlarında (1092 sonları 1093 başları) şehri Ebû'l-Kâsım'ın kardeşi Ebû'l-Gâzî'den teslim aldı. Kendisi gelmeden önce barışı bozmuş olan Bizanslılar'la mücadeleyi sürdüren Kılıcarslan daha sonra İmparator Aleksios Komnenos ile barış yaptı. Bu arada, çağdaş Bizans tarihçisi Anna Komnena'nın verdiği bilgiye göre imparatorun sözlerine kanarak kayınpederi ve İzmir Beyi Çaka'yı bir ziyafet esnasında öldürttü (488/1095 [?]).

I. Kılıcarslan, keşiş Pierre l'Ermite'in idaresinde köylüler, maceracılar ve haydutlardan oluşan Haçlılar'ın hemen hemen tamamını imha ettikten sonra (1 Zilkade 489 / 21 Ekim 1096) Dânişmendiler'in de göz diktiği Malatya'yı ele geçirmek için or-

dusunu yanına alarak İznik'ten ayrıldı, Malatya önlere varıp şehri kuşattığı sırada güçlü Haçlı ordularının yola çıktığını öğrendi. Hızla İznik'e hareket ettiyse de geldiğinde şehir kuşatılmıştı. Kuşatmayı yaramadığı için geri çekilme kararı aldı ve İznik kaybedildi (Haziran 1097); Eskişehir yakınında yapılan savaş da bozgunla sonuçlandı (Temmuz 1097). Kılıcarşan, İznik'in ardından Konya'yı devletin merkezi yaptı. Bu yenilgilerden sonra Selçuklular, Marmara ve Batı Anadolu bölgelerini Bizans'a terk edip Orta Anadolu'ya çekilmek zorunda kaldılar.

Kılıcarşan, Dânişmendli Gümüştegin Gazi ile ittifak yaparak Antakya Prinkepsi Bohemound'u kurtarmak için Niksar'a doğru yürüten ve Lombardlar'dan oluşan Haçlılar'a karşı 1101 yılında parlak bir zafer kazandı. Diğer Haçlı güçleri de Ereğli (Konya) yakınlarında yok edildi. Bu başarılar Türkler'in mâneviyatını kuvvetlendirdiği gibi Haçlılar'ın Anadolu'dan geçme isteklerini uzun bir müddet önledi. Kılıcarşan, daha sonra Haçlılar'dan zulüm görmüş olan Elbistan Ermenileri'nin ricası üzerine Haçlılar'ı buradan ve Maraş'tan uzaklaştırdı (1103). Dânişmendli Gümüştegin Gazi'nin ölümünün ardından doğunun en mâmur şehirlerinden olan Malatya'yı ele geçirdi (1 Muharrem 500 / 2 Eylül 1106). Kendisine çok cazip gelen Güneydoğu Anadolu yörelerine sahip olmak isteyen Kılıcarşan, Meyyâfârikîn (Silvan) şehrinde aldığı davet üzerine oraya gitti. Hemen bütün Güneydoğu Anadolu beyleri Kılıcarşan'a bağlandı. Kısa bir süre sonra Musul hâkimi Çökürmüş'ün oğlu Zengî'nin davetiyle Musul'a geçti. Kendisine tâbi Güneydoğu Anadolu beylerinin sözlerine inanıp Büyük Selçuklu Hükümdarı Muhammed Tapar'la mücadeleyi göze aldı. Askerinin çoğu Rumeli'de müttefiki Aleksios Komnenos'un düşmanlarıyla savaşırken kendisi Muhammed Tapar'ın Musul valisi Çavlı Sakavu ile savaşa girişti. Savaştan önce yanındaki Güneydoğu Anadolu beylerinin ayrılmasına rağmen yığıtçe savaşı sürdüren Kılıcarşan esir düşmemek için karşıya geçmek amacıyla atını Habur çayına sürdü ve sulara gömülerek hayatını kaybetti (500/1107).

Kılıcarşan'ın ölümü üzerine en küçük oğlu Tuğrul Arslan Malatya'da tahta çıkarıldı. Tuğrul Arslan henüz çocuk yaşta olduğundan devleti annesi idare ediyordu. Devletin ayakta kalması için kuvvetli bir şahsiyete ihtiyaç bulunduğunu anlayan annesi Artuklu Prensi Belek b. Behrâm ile evlendi (1113). Belek'in 518'de (1124) ölümünden sonra şehir Dânişmendliler'in eli-

ne geçti. Tuğrul Arslan zamanı Malatya halkı için sıkıntılı bir dönem oldu. Aleksios Komnenos, Kılıcarşan'ın ölümünden sonra Orta Anadolu'da meydana gelen otorite boşluğunu fırsat bilerek barışı bozup Selçuklu ülkesine hücum etti. Anadolu'da durumun ciddi olduğu Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a bildirilince Tapar, Kılıcarşan'ın büyük oğlu Melikşah'ı (Şâhinşah) Anadolu'ya gönderdi. Konya'ya gelerek tahta oturan Melikşah (503/1110) Aleksios Komnenos ile altı yıl mücadele etti. Kardeşi Mesud, dirayetli bir hükümdar olan kayınpederi Dânişmendli Emîr Gazi'nin yardımıyla hükümdarlığı Melikşah'ın elinden aldı (510/1116). Melikşah yakalanıp gözlerine mil çekildi ve ertesi yıl öldürüldü. Yenilerek Bizans'a giden diğer kardeşi Melik Arab orada öldü.

Sultan Mesud, Dânişmendli Emîr Gazi'nin oğlu Melik Muhammed'in ölümünün (1143) ardından Dânişmendliler arasında başlayan taht mücadelesinden faydalanan üstünlüğü eline geçirdi. Bu arada Batı Anadolu ile Marmara bölgelerine uçlardaki Türkmenler tarafından sık sık akınlar yapıyordu. Bizans İmparatoru Manuel bu akınlara karşılık vermek için büyük bir orduyla Konya'ya kadar geldiyse de başarı gösteremeyip geri döndü (1146) ve bir daha Mesud'la savaşmadı. Ertesi yıl Alman İmparatoru Konrad ile Fransa Kralı Saint Louis kalabalık ordularla İstanbul'a geldiler. Hemen Anadolu'ya geçerek Eskişehir yöresine kadar ulaşan Alman ordusu burada ağır bir yenilgiye uğradı. İmparator çok az bir kuvvetle İstanbul'a dönebildi. Orta Anadolu'dan geçilemeyeceğinin anlaşılması üzerine Batı Anadolu'dan Antalya'ya gitmeye karar veren Fransa Kralı Saint Louis de Türk hücumlarından dolayı ağır kayıplar verdi. Türkler, Sultan Mesud devrinde Anadolu'ya sağlam bir şekilde yerleştiler. Anadolu'da ilk Selçuklu parası Sultan Mesud tarafından bastırılmıştır. Sultan Mesud hükümdar olduğu zaman Selçuklu ülkesi Konya, Niğde ve Afyonkarahisar bölgelerinden ibaretti. Öldüğünde Eskişehir, Ankara, Çankırı, Kastamonu bölgeleri ile doğuda Elbistan yöresi ve diğer bazı yerler de Selçuklu hâkimiyetine girmiş durumdaydı.

Sultan Mesud'un ölümü üzerine (550/1155) yerine geçen oğlu II. Kılıcarşan önemli başarılar kazandı. Bunlardan biri Dânişmendliler'in ortadan kaldırılmasıdır. Dânişmendliler beyliği Kayseri, Sivas, Niksar, Tokat, Amasya, Malatya gibi Orta Anadolu şehirlerine sahipti. Anadolu Selçuklu Devleti'nin gelişmesine büyük engel oluşturan

bu beylik bazan devletin varlığını tehdit ediyordu. 574'te (1178) Dânişmendli topraklarının Selçuklu topraklarına katılmasıyla hem siyasi ve millî birlik kurulmuş hem de Anadolu Selçuklu Devleti büyük bir devlet durumuna yükselmiştir. Bu dönemde Bizans ucunda yaşayan Türkmenler'in nüfusu çok artmıştı. Türkmenler toprak ve ganimet elde etmek için sık sık Bizans topraklarına akınlar yapıyor, elde ettikleri esirleri tâcirlere satıyordu. Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, Türkmenler'in akınlarına kesin biçimde son vermek için çok iyi donatılmış kalabalık bir orduyla üzerlerine yürüdü. Ancak Türkmenler gece baskınlarıyla on binlerce Bizans askerini saf dışı bırakarak Manuel'i geri dönmeye mecbur bıraktı. Bu uç Türkmenler'inin ünü Horasan'a kadar yayılmıştı. Akınlara engel olmak için Eskişehir-İsparta yöresindeki Uluborlu önlere istihkâm yapıp İmparator Manuel, Kılıcarşan'dan Türkmenler'in akınlarını durdurmasını ve kendisine sığınmış olan sultanın kardeşi Şâhinşah ile Dânişmendli Zünnün'a ülkelerini geri vermesini istedi. Kılıcarşan'ın bu istekleri yerine getirmemesi üzerine büyük bir orduyla Konya'ya yürüdü. Bizans ordusu Miryokefalon denilen yerde ağır bir yenilgiye uğradı (17 Eylül 1176). Sultan imparatorun barış isteğini kabul etti. Anadolu'nun Türkleşmesi açısından bir dönüm noktası teşkil eden Miryokefalon zaferinin en önemli sonucu Bizans'ın askerî gücünün ve Anadolu'yu geri alma ümitlerini yitirmiş olmasıdır. Altın para darbettiren, medrese yaptıran, kervansaray inşa ettiren ve kendisine kitap ithaf edilen ilk Anadolu Selçuklu sultanı olan II. Kılıcarşan hayatının son yıllarında ülkesini on bir oğlu arasında taksim etti. Böylece kendisinin büyük gayretlerle meydana getirdiği Selçuklu ülkesi on bir parçaya bölündü.

588'de (1192) vefat eden II. Kılıcarşan'ın yerine oğlu I. Keyhusrev geçti. Ondan sonra kardeşi II. Süleyman Şah, kardeşlerinin topraklarını ellerinden alarak ülkenin siyasi birliğini kurmaya çalıştı ve bunda başarılı oldu. Ancak 1202'de yaptığı Gürcistan seferinden bir netice elde edemedi. 1204'te vefat etti. Oğlu III. Kılıcarşan'ın yedi sekiz ay süren hükümdarlığı sırasında İsparta yöresi fethedildi. I. Gıyâseddin Keyhusrev'in ikinci sultanlığı döneminde Denizli ve Antalya yöreleri ele geçirildi (603/1207). Çukurova'daki Ermeni Krallığı devlete bağlandı. I. Gıyâseddin Keyhusrev'in büyük oğlu ve halefi I. Keykâvus Sinop Limanı'nı fethetti (611/1214). Antal-

ya ve Sinop'un fethinin gelişmekte olan Selçuklu ticaretine büyük katkıları oldu.

I. Keykâvus'un kardeşi ve halefi I. Keykubad devri Anadolu Selçukluları tarihinin altın devridir. Bu dönemde yapılan fetihler sonucunda devletin sınırları doğuda Erzurum ötesine ve Van gölü havzasına ulaştı. Güneyde Antalya'nın doğusundaki Kalonoros Kalesi alınıp (619/1222) yeniden inşa edildi ve buraya Alâiye adı verildi. Alâiye'de bir tersane kuruldu. Karadeniz'in kuzeyindeki Suğdak şehri Hüsâmeddin Çoban tarafından fethedildi (1224). Hüsâmeddin Çoban burada bir cami yaptırdı; şehre görevliler tayin ettikten sonra yine donanmayla Sinop'a döndü. Suğdak seferi Selçuklular'ın ticarete verdikleri değeri gösteren bir örnektir. I. Keykubad imar faaliyetleri ve hayır severliğiyle tanınmıştır. Orta Anadolu'daki şehirlerde inşa ettirdiği ulucamiler, biri Konya-Aksaray, diğeri Kayseri-Sivas arasındaki iki kervansaray muhteşem yapılarıdır. Onun Konya'da da bir hastahane yaptırdığı bilinmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yükseliş devri I. Keykubad'ın ölümüyle sona erdi (634/1237) ve yerine geçen oğlu II. Keyhusrev ile birlikte çöküş devri başladı. II. Keyhusrev'in hükümdarlığının ilk yıllarında Âmid Selçuklu topraklarına katıldı (1240). Bu tarihte devletin sınırları Erzurum'un doğusundan başlayarak Van gölüne iniyor, oradan Âmid önündeki Dicle'ye, güneyde Urfa ve Ayıntab'ın kuzeyinden geçerek Maraş'ın güneyindeki Nur dağlarına uzanıyor, batıda Dalaman çayından başlayıp Denizli önünden geçerek kuzeyde Sakarya'ya ulaşıyordu.

Çukurova'daki Ermeni Krallığı, Halep Eyyübî Melikliği, Artuklular, Trabzon Rum Devleti, İznik Bizans Devleti bu dönemde Anadolu Selçuklu Devleti'ne tâbi oldu. Ancak devlet maddî bakımdan kudretli olmasına rağmen mânen çökmüştü. II. Keyhusrev devlet işleriyle ilgisiz, korkak, siyasi zekâdan mahrum, sefahate düşkün bir hükümdardı. Devlet adamları ve emirler arasında da israf ve sefahat yaygındı. Bilhassa Malatya ve Maraş yörelerinde yaşayan Türkmenler ise yoksulluk içindeydi. Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelen Türkmenler sürüleri için uygun otlaklar bulamamışlardı. İslâmiyet anlayışları ise çok yüzeyseldi. Malatya bölgesindeki Türkmenler 1240 yılında Horasanlı Baba İshak'ın işaretini üzerine ayaklanıp devlet kuvvetlerini mağlûp ettiler, Baba İshak yakalanıp asıldığı halde ayaklanmalarını sürdürdüler. Sultan korkudan Beyşehir gölündeki Kubadâbâd sarayına kaçtı. Sonunda Baba İshak Türkmenleri'nin ayaklanması Kırşehir'in Malya ovasında kanlı bir şekilde bastırıldı.

Baba İshak ayaklanması Selçuklu ordusunun mânen kuvvetli olmadığını açıkça ortaya koymuştu. Azerbaycan'daki Moğol kumandanı Baycu Noyan, Anadolu'ya yürüyüp Selçuklu ordusunu Sivas'ın kuzeydoğusundaki Köseadağı eteklerinde kolayca yendi (Muharrem 641 / Temmuz 1243). Bu mağlûbiyet üzerine Anadolu Selçuklu Devleti, Moğollar'a yıllık vergi vermeyi kabul etti ve barış yapıldı, fakat devlet bir türlü kendini toparlayamadı. 643'te (1246) vefat eden II. Keyhusrev'in yerine devlet adamları oğullarından II. Keykâvus'u tahta çıkardılar. II. Keykâvus 1249 yılına kadar müstakil olarak hüküm sürdü. Aynı yıl kardeşi IV. Kılıcarslan, Moğol Hanı Güyük Han'dan aldığı yarlık ile Sivas'ta hükümdarlığını ilân etti. Emir Celâleddin Karatay ortaya çıkan krizi çözmek için üç kardeşi (II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıcarslan ve II. Alâeddin Keykubad) birlikte sultan ilân etti, üçü adına hutbe okutup para bastırıldı. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti tarihinde müşterek saltanat devri başladı (1249-1254). Celâleddin Karatay ve II. Keykubad'ın ölümünden sonra II. Keykâvus ile IV. Kılıcarslan anlaşmazlığa düştü. IV. Kılıcarslan kendini Kayseri'de müstakil sultan ilân etti (652/1254). Ertesi yıl Kayseri yakınlarındaki Ahmedhisar denilen yerde yapılan savaşta Kılıcarslan yenildi. Sultan Keykâvus, Antalya'da bulunduğu sırada Moğol kumandanı Baycu'nun Selçuklu topraklarına girdiğini öğrenince hemen harekete geçti, ancak Aksaray yakınlarında Sultanha-

ni'nde meydana gelen savaşta mağlûp oldu (654/1256). Bunun üzerine Burgulu'da (Uluborlu) bulunan IV. Kılıcarslan Konya'ya getirilerek tahta çıkarıldı (655/1257). Baycu'nun Anadolu'dan ayrılmasından sonra II. Keykâvus Konya'da tekrar tahta oturtuldu (14 Rebîülâhîr 655 / 1 Mayıs 1257). Ardından Mengü Han'ın yarlığıyla ülke İzzeddin Keykâvus ile Kılıcarslan arasında ikiye bölündü (657/1259). Ülkenin Moğol hâkimiyeti altında kalmasını kabul etmeyen Keykâvus mücadelesini sürdürdü; elinden geleni yaptıktan sonra askerleri ve kendine bağlı Türkmenler'le birlikte İstanbul'a gidip Bizans İmparatoru VIII. Mikhael Palaiologos'a sığındı (660/1262). Onunla birlikte Bizans'a giden çok sayıda Türkmen Dobruca'da yerleştirdi. Bunların arasında Sarı Saltuk da vardı. Bugün önemli bir kısmı Moldavya'da yaşayan Gagavuz (< Keykâvus) adlı hıristiyan Türkler İzzeddin Keykâvus ile Bizans'a sığınan Türkmenler'in torunlarıdır. II. Keykâvus'tan sonra tek başına hüküm süren IV. Kılıcarslan kabiliyetsiz bir hükümdardı. Vezir Muînüddin Pervâne, Sinop'un kendisine mülk olarak verilmesine zorla razı olan Kılıcarslan'ı Moğollar'a öldürtüp (664/1266) yerine onun çocuk yaştaki oğlu III. Keyhusrev'i geçirdi. Devlete rakipsiz olarak hâkim olan Muînüddin Pervâne, Moğollar'ın sonu gelmez isteklerine tahammül edemeyerek Memlük Sultanı Baybars'ı yardıma çağırınca Baybars Kayseri'ye geldi (675/1277). Elbistan ovasında meydana gelen savaşta Moğollar ağır bir yenilgiye uğradı (Zilkade 675 / Nisan 1277). Baybars, Kayseri'de büyük sevgi gösterileriyle karşılandı. Ancak Muînüddin Pervâne'nin hem Baybars hem de Abaka Han ile ilişkilerini sürdürme konusundaki kararsız tutumu yüzünden Baybars'ın Anadolu'yu Moğol tahakkümünden kurtarma teşebbüsü sonuçsuz kaldı. Sultan III. Keyhusrev ile Tokat'a kaçmış olan Pervâne de kendisine yardımcı olmayınca geri döndü. Baybars'ın ayrılmasından sonra büyük bir orduyla Anadolu'ya gelen İlhanlı Hükümdarı Abaka Han, Memlüklerle iş birliği yaptıkları gerekçesiyle devlet adamlarından, halktan ve Türkmenler'den 200.000 kişiyi katletti. İlhanlılar, Pervâne'nin de ihanetini anlayarak hayatına son verdiler ve Anadolu Selçuklu Devleti'ni Tebriz'den gönderdikleri memurlarla idare etmeye başladılar. Bu dönemde Anadolu'da aileleriyle birlikte çok sayıda Moğol askeri vardı. Moğollar'ın nüfusu İran'dan gelenlerle gittikçe arttı.

Bu yıllarda Moğollar'ın zulmüne karşı mücadele eden Karamanoğlu Mehmed

Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhusrev adına Konya'da basılan 635 (1237-38) tarihli dinar (İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Teşhir, nr. 1109)

Bey, Eşrefoğulları ve Menteşeoğulları'yla ittifak yaparak hâkimiyet sahasını genişletti ve mücadelesine meşruiyet kazandırmak için II. Keykâvus'un oğlu olduğunu iddia eden Alâeddin Siyavuş'u (Cimri) Selçuklu sultanı ilân etti, 9 Zilhicce 675'te (14 Mayıs 1277) Konya'yı ele geçirip ertesi gün Alâeddin'i tahta oturttu. Ancak Alâeddin ile Karamanoğlu Mehmed Bey, Moğol-Selçuklu kuvvetleri karşısında tutunamadılar. Mehmed Bey 17 Muharrem 676'da (20 Haziran 1277), Alâeddin Siyavuş ise iki yıl sonra 17 Muharrem 678'de (30 Mayıs 1279) öldürüldü.

II. Keykâvus'un oğlu ve veliahdı II. Mesud 679'da (1280) Sinop'a geldi. Ardından İlhanlı başşehrine giderek Abaka Han'ın huzuruna çıktı. Abaka Han Erzurum, Erzurum, Sivas, Diyarbakir ve Harput'un idaresini ona verdi. Kısa bir süre sonra Ahmed Teküder, İlhanlı hükümdarı olunca (680/1282) Selçuklu topraklarını II. Mesud ile III. Keyhusrev arasında taksim etti. Durumdan hoşnut olmayıp Ahmed Teküder ile görüşmek üzere yola çıkan III. Keyhusrev, İlhanlılar'daki saltanat mücadelesi sebebiyle Erzurum'da bir süre bekledi. Bu esnada İlhanlı tahtı için giriştiği mücadeleden galip çıkan Argun Han o sırada Tebriz'de bulunan II. Mesud'u sultan ilân etti (681/1282) ve III. Keyhusrev'i öldürttü. II. Mesud, Anadolu'ya dönüp önce Kayseri'de, ardından Konya'da Selçuklu sultanı olarak tahta çıktı (683/1284). Onun tahta çıkışı Anadolu halkı için bir ümit ışığı oldu, ancak o da "gölge hükümdar" olmaktan ileri gidemedi, ülke Moğol kumandan ve valilerinin tahakkümü altına girdi. Ağır vergiler ödemek zorunda bırakılan halk sefil duruma düştü. II. Mesud'un Kayseri'de ikamet etmesini fırsat bilen III. Keyhusrev'in annesi çocuklarını Konya'da sultan ilân ettirdiyse de bunlar çok geçmeden bertaraf edildi (684/1285). Sultan II. Mesud bir yandan III. Keyhusrev'in çocukları, bir yandan da Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Germiyanogulları gibi Anadolu beylikleriyle mücadele etmek zorunda kaldı. İlhanlı Hükümdarı Gâzân Han müslüman olunca Anadolu halkı rahat nefes alabildi. Gâzân Han, Anadolu'ya gönderdiği Baltu Noyan'ın kendisine karşı isyankâr bir tavır içine girmesi üzerine Kutluğ Şah kumandasında 30.000 kişilik bir ordu yolladı (695/1296). Baltu mağlûp oldu ve idam edildi. Mesud'un hareketlerinden rahatsız olan Gâzân Han, Kutluğ Şah'tan onu Tebriz'e göndermesini istedi. II. Mesud hükümdarlıktan uzaklaştırılıp Hemedan'da ikamete mecbur edildi. İki yıl sonra kar-

deşi Ferâmur'z'un oğlu III. Keykubad tahta çıkarıldı (697/1298). III. Keykubad, Osman Gazi'ye beylik vermiş bir hükümdar olarak tanınmaktadır. Bir rivayete göre III. Keykubad, Karacahisar'ın zaptı, diğer bir rivayete göre Bilecik, Yarhisar ve İnegöl'ün fethi üzerine Osman Gazi'ye sancak, davul, kılıç, at ve hil'at göndererek beylik tevcih etmiştir. III. Keykubad'ın Moğol valileri gibi halktan zorla para toplaması halkı usandırdı. Sonunda tahttan uzaklaştırılıp II. Mesud ikinci defa tahta çıkarıldı (702/1302). İkinci hükümdarlık dönemi de başarısız geçen II. Mesud 708'de (1308) öldü. Onun ardından tahta çıkarılan Kılıcarslan b. III. Keyhusrev, hem Moğollar hem Selçuklu hânedanı ve halk tarafından tanınmadığı için II. Mesud son hükümdar kabul edilir. Son Anadolu Selçuklu sikkeleri de ona aittir. Makrîzî'nin Anadolu Selçuklu Devleti'nin sona erdiği tarih olarak 718 (1318) yılını göstermesi (*es-Sülûk*, II, 186) Demirtaş'ın Selçuklu şehzadelerini öldürtmesiyle ilgili habileceği gibi yanlış bir değerlendirme de olabilir.

ANADOLU SELÇUKLU HÜKÜMDARLARI

I. Süleyman Şah	467/1075
Fetret Devri	479/1086
I. Kılıcarslan	485/1092
Fetret Devri	500/1107
Melikşah (Şâhinşah)	503/1110
I. Mesud	510/1116
II. Kılıcarslan	550/1155
I. Keyhusrev (birinci hükümdarlığı)	588/1192
II. Süleyman Şah	593/1196
III. Kılıcarslan	600/1204
I. Keyhusrev (ikinci hükümdarlığı)	601/1205
I. Keykâvus	608/1211
I. Keykubad	616/1220
II. Keyhusrev	634/1237
II. Keykâvus (müstakil hükümdarlığı)	643-647/1246-1249
II. Keykâvus – IV. Kılıcarslan – II. Keykubad'ın müşterek hükümdarlığı	647-652/1249-1254
II. Keykâvus (müstakil ve IV. Kılıcarslan ile müşterek)	652-660/1254-1262
IV. Kılıcarslan (müstakil hükümdarlığı)	660/1262
III. Keyhusrev	664/1266
III. Keyhusrev – II. Mesud (müşterek)	680-682/1282-1284
II. Mesud (müstakil olarak birinci hükümdarlığı)	682-695/1284-1296
Selçuklu tahtının boş kaldığı dönem	695-697/1296-1298
III. Keykubad	697/1298
II. Mesud (ikinci hükümdarlığı)	702-708/1302-1308

BİBLİYOGRAFYA :

- A. Comnena, *The Alexiad* (trc. E. A. S. Dawes), London 1967; İbnü'l-Kalânîî, *Târîhu Dumaşk* (Amedroz), tür.yer.; *Azîmî Tarihî: Selçuklularla İlgili Bölümler: h. 430-538* (nşr. ve trc. Ali Sevim), Ankara 1988; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Mey-yâfârikin ve Âmid*, British Museum, Or., nr. 5803, tür.yer.; Michel le Syrien, *Chroniques* (trc. J. B. Chabot), Paris 1905, I-III; Ioannes Kinnamos, *Historia* (trc. Işın Demirkent), Ankara 2001, tür.yer.; N. Khoniates, *Historia* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1995, tür.yer.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X-XII; S. de Saint-Quentin, *Histoire des Tartares* (nşr. J. Richard), Paris 1965; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mür'âtü'z-zamân* (nşr. Ali Sevim), Ankara 1968; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, II-III; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*; İzzeddin İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi* (trc. Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul 1941; Ebü'l-Ferec, *Târîh*, I-II; Hasan b. Abdülmü'min el-Hûfî, *Ğunye-tü'l-kâtib ve münyetü'l-tâlib* (nşr. Adnan Sadık Erzi), Ankara 1963; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürüb*, I-V, tür.yer.; Reşîdüddin Fazlullâh-i Hemedânî, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. Abdülkerim Alioğlu Alizâde), Bakü 1957; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-aşbâr*, bk. İndeks; *Târîh-i Âl-i Selçuk* (trc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952; Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-şefîk*, Süleymaniye Ktp., Fâthîh, nr. 4518; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 473-480; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I-II, tür.yer.; *Urful Mateos Vekayî-nâmesi (952/1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1152)* (trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1962; Müneccebaşı, *Câmiuddüvel: Selçuklular Tarihi* (nşr. ve trc. Ali Öngül), İzmir 2002, II, 1-143; İsmâil Galib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçukiyye*, İstanbul 1309; Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, İstanbul 1321, s. 104-356; Halil Edhem [Eldem], *Kayseriye Şehri*, İstanbul 1334; a.mlf., "Anadolu'da İslâmî Kitâbeler", *TOEM*, III (1330-31), s. 135-158, 449-478; İsmail Hakkı [Uzunçarşılı], *Kitâbeler*, İstanbul 1345-47/1927-29, I-II; R. Grousset, *Histoire des Croisades et du royaume France de Jerusalem*, Paris 1934-36, I-III; M. Halil Yananç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944; Osman Turan, *Türkiye Selçuklulari Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1958; a.mlf., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971; Konyalı, *Konya Tarihi*; a.mlf., *Niğde Aksaray Tarihi*, I-III; Nejat Kaymaz, *Pervâne Muînüddin Süleyman*, Ankara 1970; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1981, tür.yer.; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, tür.yer.; Cl. Cahen, *la Turquie près Ottomane*, İstanbul 1988; VI. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti* (trc. Azer Yaran), Ankara 1988; Ali Sevim – Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1995, s. 419-494; Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklulari'nda Meslekler*, Ankara 2000; a.mlf., *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, Ankara 2007, tür.yer.; Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyani*, İstanbul 1996; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996; Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhusrev (1164-1211): Gazi-Şehit*, Ankara 1997; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997; Şevki Nezih Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri I: I. Mesud'dan I. Keykubad'a Kadar (510-616/1116-1220)*, İstanbul 2000; M. F. Brosset, *Gürcistan Tarihi* (trc. H. D. Andreasyan, haz. Erdoğan Merçil), Ankara 2003,

bk. İndeks; Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Ankara 2003; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006; Mehmed Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluların Tarihinin Yerli Kaynakları", *TTK Belleten*, VII/27 (1943), s. 379-522; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1969, s. 1-147; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *İA*, X, 379-385.

FARUK SÜMER

B) Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat. Anadolu Selçuklu Devleti, Malazgirt zafere (1071) sonra Bizans'ın bir anlamda Malazgirt'le kaybettiğini geri almak düşüncesiyle giriştiği Miryokefalon Savaşı'na (1176) kadar geçen bir asır boyunca bir taraftan Bizans'ı ve Haçlı taarruzlarını bertaraf etmek, diğer taraftan komşusu Türk beylikleriyle, özellikle Dânişmendliler'le ve Suriye'deki Eyyübîler'le mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu durum sosyal ve ekonomik alanda ilerlemeyi geciktirmiş, Anadolu Selçukluları ancak Bizans'ı dize getirdikten (1176) ve Dânişmendliler'i ortadan kaldırdıktan (1178) sonra rahat nefes alabilmiştir. Siyasî istikrarsızlığa rağmen Selçuklu sultanlarının âdil davranışları yerli halk üzerinde olumlu etkilerini göstermiştir. Devrin gayri müslimlere ait kaynaklarında bu dönemde Türkmenler'in yerli halkla ticarî ilişkilere girdiklerine, Süryânî, Ermeni ve Rumlar'ın Türkmenler'i Bizans yönetimine tercih ettiklerine dair bilgilere rastlanmaktadır.

XII. yüzyılın sonlarından itibaren Batılı yazarların Anadolu'ya "Turchia, Turquia" demeye başlaması (Cahen, s. 100-101; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 352) buradaki Türk varlığının önemli bir işaretidir. Selçuklu Türkleri fetih şartlarına göre mevcut bir şehre veya şehrin dışına yerleşiyor ya da yeni bir şehir kuruyordu. Şehirler iç kale, sur içi ve sur dışı yerleşimden oluşmaktaydı. Kale camisi, ulucami, gayri müslimlerin ayrı oturduğu mahalleler ve sur dışındaki gökmeden Selçuklu şehrinin özellikleriydi. Yerleşilen veya yeni kurulan bir şehirde yapılan ilk işler güvenliği sağlamak, idarî, malî ve adlî yöneticileri belirlemek, vergi tahsili için tahrir yapmaktı (Baykara, I, 275-291).

İç ve dış ticareti geliştirmek için ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması gerekiyordu. Bu amaçla Karadeniz sahilinde iki önemli liman şehri Amisos (Samsun) (1185 civarı) ve Sinop (1214), Akdeniz sahilinde

Antalya (1207, 1216) ve Kalonoros (Alâiye, Alanya) (1222) fethedilmiş, Sinop ve Alanya'da tersane kurulmuştur. Deniz ticaretine, dolayısıyla dış ticarete hâkim olan Venedikliler ve Kıbrıs Frankları'yla ticarî anlaşmalar yapılmış, siyasî istikrarın temininin bir devamı olarak Saltuklular, Erzincan Mengüçüklüleri ve Harput Artukluları ortadan kaldırılmış, Kilikya Ermenileri ile Trabzon Rumları dize getirilmiştir. Yine ticarî faaliyetleri canlandırmak ve yol güvenliğini sağlamak amacıyla ticaret yolları üzerinde kervansaraylar ve köprüler yaptırılmıştır. Selçuklu sultanları ticarî faaliyetlere engel olanları bertaraf etmek için seferler düzenlemiş, tâcirlerin zararlarını karşılamış, vergi muafiyeti veya indirimi sağlamıştır. Ancak bu gayretlerin sonucunda elde edilen içtimaî huzur ve iktisadî gelişme uzun sürmemiş, Anadolu Selçukluları'nın en parlak dönemi kabul edilen I. Alâeddin Keykubad'dan sonra devlet adamlarının takip ettiği siyaset, devleti ve ülkeyi kargaşaya sürüklemiştir. Sosyal ve ekonomik bakımdan ihmal edilen Türkmenler'in Vefâî şeyhi Horasanlı Baba İlyas'ın öncülüğünde çıkardığı Baba İlyas'ın (1240) devleti sarsmış, bu durum zaten Selçuklu sınırlarına dayanmış bulunan Moğollar'ın Anadolu'yu işgalini kolaylaştırmıştır. Köseadağ Savaşı'nın kaybedilmesiyle (1243) Anadolu Selçukluları, Moğollar'ın tahakkümü altına girmiştir. Şehzadelerin iktidar mücadeleleri Moğollar'ın işini kolaylaştırmış, devleti sultanlar değil Moğollar'la iş birliği yapan devlet adamları yönetmeye başlamış, merkezî idaredede bu ikilik ve Moğollar'ın tahsil ettiği ağır vergiler çöküşü hızlandırmıştır. Diğer taraftan merkezdeki otorite boşluğundan faydalanan uçlardaki Türkmenler XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi siyasî hâkimiyetlerini oluşturmaya başlamıştır.

Anadolu Selçukluları'nda iktisadî faaliyet olarak hayvancılık başta gelmekte; koyun, keçi, sığır, deve, at ve katır yetiştirilmekteydi. Süt ve yağ, peynir, yoğurt gibi mâmullerin üretimi, dericilik, halı ve kilim dokumacılığı çok yaygındı. İran, Irak ve Suriye'ye koyun ve at, deri ve mâmulleri, Avrupa'ya Ankara tiftiği, ipek, pamuklu kumaş, halı ve bürk ihraç edilmekteydi. Gümüş, bakır, demir, şap ve tuz Anadolu'da çıkarılan başlıca madenlerdi. Avrupa'ya ayrıca şap, Mısır'a kereste ihraç ediliyordu. Karadeniz'in kuzeyinden getirilen köleler, kürk ve bal, bunun yanında Çin ipeği ve Hint kumaşları ile baharat Anadolu'da pazarlanmaktaydı. Ekili araziler üzerinde iktâ sistemi uygulanmaktaydı. Tahıl-

lardan daha çok buğday, meyvelerden kayısı üretiliyor ve ihraç ediliyordu. Selçuklu Türkiye'si'nin sosyal ve ekonomik gelişmesinde vakıf müessesesinin büyük rolü olmuştur. Devlet bu kuruluşlara özellikle arazi temlik yoluyla destek sağlıyordu.

Müslüman halk itikadda Mâtürîdîlik ve Eş'arîliği, amelde Hanefîliği ve Şâfiîliği benimsemişti. Gayri müslimler ise Hıristiyanlığın çeşitli mezheplerine mensuptu. Türkler arasında hâkim mezhepler Mâtürîdîlik ile Hanefîlik, diğerlerinde Eş'arîlik ve Şâfiîlik'ti. Vakıf kurucuları yaptıkları medreselere kendi mezheplerine mensup müderrisler tayin etmekteydi. Ülkede Türkler'in dışında özellikle Moğol istilasından sonra gelip yerleşen önemli bir şehirli nüfus vardı. XII. yüzyılın sonlarından itibaren yaygınlaşan medreselerdeki eğitime Eş'arî kelâmı ile Şâfiî fıkhnın hâkim olduğu görülmektedir. Şehirlerden uzakta yaşayan konar göçer Türkmenler geldikleri ve halen yaşamakta oldukları yerlerdeki çeşitli inançların etkisiyle Sünnî İslâm ile pek bağdaşmayan bir inanca sahipti. Baba İlyas'ın katılan Türkmenler'in bakiyeleri Baba İlyas'ın halifeleri öncülüğünde Anadolu'ya yayılmıştı. Bu çevreye mensup olan Hacı Bektâş-ı Velî'ye bağlı Türkmenler XV. yüzyılın sonlarından itibaren Safevî propagandasının tesiri altında kalınca kırsal kesimdeki halk kızılbaş olarak anılmaya başlanmıştır.

XIII. yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda tasavvufun yoğun biçimde yaşandığı görülür. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sadreddin Konevî ve Hacı Bektâş-ı Velî dönemin büyük sûfileridir. Horasan kökenli tasavvufî cereyanları Anadolu'ya daha ziyade bu akımların Moğol istilasından kaçan temsilcileri vasıtasıyla girmiştir. Necmeddîn-i Kübrâ'nın kurduğu Kübreviyye Anadolu'ya onun halifeleri tarafından getirilmiştir. Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled ve halifesi Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî ile *Mirşâdü'l-'ibâd* müellifi Necmeddîn-i Dâye bunlardandır. Bilhassa vahdet-i vücûd hakkındaki görüşleriyle İslâm düşüncesini derinden etkileyen Muhyiddin İbnü'l-Arabî bu dönemde Sadreddin Konevî'nin babası Mevdüddin İshak ile Bağdat'tan Anadolu'ya gelmiş, Malatya ve Konya'da ilim ve irfan meclisleri düzenlemiş, talebe yetiştirmiş, devrin sultanlarına nasihatlerde bulunmuştur. Sadreddin Konevî, Müeyyüddin Cendî, Saîdüddin el-Fergânî ve Affüddin et-Tilimsânî onun çizgisini devam ettiren önemli şahsiyetlerdir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Konya'da müderrislik ya-